

Kabinet

Wilhelm de Rots (geboren ca. 1616)

Rijksmuseum
Amsterdam

1650-1660. Eikenhout, belijmd met schildpad en ivoor, op een voet van eiken-, ebben- en palissanderhout en ivoor, H 65 cm, B 104 cm, D 40 cm (zonder voet); H 145 cm, B 111,5 cm, D 44 cm (met voet).
Herkomst: particuliere collectie, Duitsland

Recent ontdekt

Kort voor het drukken van het vorige nummer van dit *Bulletin* werd bekend dat het hier besproken kabinet van Amalia, dat toen nog werd toegeschreven aan een onbekende Parijse meubelmaker, met zekerheid kon worden toegeschreven aan een Nederlander, de Haagse Wilhelm Rots. Het artikel, dat persklaar was, werd teruggetrokken en is nu aangepast aan de laatste stand van de wetenschap.

Met steun van de Vereniging Rembrandt (zie kader), het K.F. Hein Fonds, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting en Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds heeft het Rijksmuseum een tot op heden volkomen onbekend kabinet verworven, dat gemaakt is voor Amalia van Solms. Het prachtig versierde kabinet is het enige meubel uit het bezit van de prinses dat thans bekend is. Doordat er een gedicht over is geschreven, weten we precies wie het heeft gemaakt en wat de symboliek van de versiering is. In het *Nieuwe* Rijksmuseum zal het meubel een centrale rol spelen in een ensemble gewijd aan Frederik Hendrik en diens hof.

EEN UNIEK KABINET

De decoratie van het kabinet maakt op niet mis te verstane wijze duidelijk dat het meubel voor Amalia van Solms is vervaardigd. Bij opening van de deuren komt een ladenfront te voorschijn, dat prominent is versierd met het gekroonde monogram HAVO voor Hendrik en Amalia Van Oranje. Amalia liet hetzelfde monogram vier keer aanbrengen in de koepel van de Oranjezaal die ze na de dood van Frederik Hendrik in 1647 ter nagedachtenis aan deze Oranje-held liet beschilderen. Tevens siert het de kast van een rouwmedaillon met het portret van de prins dat ze vermoedelijk kort na diens overlijden in Parijs heeft besteld. Ook het kabinet moet na de dood van Frederik Hendrik zijn gemaakt; dat blijkt uit de koorden die rondom het monogram zijn geknoopt. Als omlijsting van een wapen of monogram duiden zulke koorden op een ongetrouwde vrouw of een weduwe – in dat laatste geval worden ze *cordons des veuves* genoemd. *En suite* met het kabinet heeft de prinses een doos laten maken die zich nu in de collectie van de Landgraaf van Hessen bevindt.¹

De ongebruikelijke versiering van het kabinet maakt het mogelijk het meubel met een grote mate van zekerheid aan te wijzen in de inventaris van de kostbaarheden van de prinses die tussen 1654 en 1668 is opgemaakt. Het bevond zich op Paleis Noordeinde en staat beschreven als *Een curieus cabinet met yvoir en schiltpadden door malcanderen gevrocht, met een voet daertoe.*² De beeldende uitdrukking *door malcanderen gevrocht* past uitstekend op de gecompliceerde patronen waarmee de buitenzijde van het meubel is gedecoreerd. Als volgende object beschrijft de inventaris een tafel, *mede van schiltpadden ende op de cant met yvoir ingeleyt, en daarna Een curieuse lade van schiltpadden, op de randen mede met yvoir ingeleyt.* Dit laatste lijkt een minder overtuigende omschrijving van de doos of *lade* in de verzameling van de Landgraaf van Hessen, die immers niet alleen op de randen met ivoor is versierd; toch kan niet worden uitgesloten, dat met deze korte beschrijving dit object is aangeduid.

EEN POLITIEK MANIFEST

Gezien deze achtergrond betekende het een kleine sensatie, toen het kabinet enkele jaren geleden in een particuliere verzameling kon worden geïdentificeerd. De eigenaar bleek bereid het meubel aan het Rijksmuseum te verkopen: de meubelverzameling van het museum werd met een meesterwerk verrijkt dat ook in historisch opzicht een grote importantie heeft. Maar pas toen het

meubel al was aangekocht is een ontdekking gedaan die het belang ervan in ieder opzicht nog vergroot. Kort nadat het is gemaakt, is aan dit kabinet namelijk een gedicht gewijd door de Amsterdamse schrijver Jan Zoet: *Aan hare Hooghaid / Me-Vrouwe de Princesse / Amelia van Solms, / Douagiere van Oranjen, / Op het beschouwen van des zelfs Cabinetje, / gemaakt door / Mr. Wilhem de Rotz.*³ De tekst verduidelijkt dat de versiering van de deuren een politieke betekenis heeft met betrekking tot de benarde positie van het Oranjehuis tijdens het Eerste Stadhouderloze Tijdperk. De hoop van de dynastie was belichaamd in de jonge prins Willem III. Deze was geboren in 1650, kort na de dood van zijn vader, stadhouder prins Willem II. Het hart van Oranjetakken dat het centrum van de compositie van de deuren vormt, duidt er volgens Zoet op dat Oranje het hart van het vaderland is. De palmtakken, symbool van de overwinning, geven aan dat het zal zegevieren, ook al wordt het nu door een krans van doorntakken – die echter al gebroken is! – beknelde. *Geen helsche Draak 'er schaadt, hoe vinnig datze blaazt zegt het gedicht: die tegenstanders van het Oranjehuis, weergegeven in de onderste hoeken, worden namelijk door andere vijanden – de slangen – in toom gehouden. Bovenin verbeelden pelikanen, die de eigen borst openpikken om hun jongen te voeden, de Opperhoofden van het Ridderlijk Nassouw.*

Het kabinet geeft dus uiting aan het streven dat het leven van Amalia van Solms en haar zoon beheerste na het overlijden van haar echtgenoot: het verzekeren van de toekomst van de dynastie. Er zijn maar weinig meubelen gemaakt die een zo specifieke politieke lading hebben. De boodschap van dit meubel is niet minder uitgesproken dan die van de Oranjezaal, en doordat ze nadrukkelijk op de

Kast van portretmedaillon van Frederik Hendrik Parijs, mogelijk door Henri Toutin, ca. 1647-1650 Email op goud, hoogte 4,5 cm, breedte 3,5 cm RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Doos met monogram van Amalia van Solms Parijs, ca. 1650-1660 Eikenhout, belijmd met schildpad en ivoor, hoogte 26,5 cm, breedte 56 cm, diepte 37 cm © MUSEUM SCHLOSS FASANERIE, EICHENZELL

Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist

toekomst betrekking heeft, is ze controversiëler – misschien is ze daarom op deze bedekte wijze tot uitdrukking gebracht. Gezien het kleine formaat van het kabinet, dat bovendien vermoedelijk in Amalia's privé-vertrekken heeft gestaan, was de boodschap ook maar voor een kleine groep mensen bestemd.

WILHELM DE ROTS

Het gedicht van Jan Zoet doet nog een andere mededeling die niet minder opzienbarend is: het kabinet is gemaakt door Wilhelm de Rots. Deze was uit documenten bekend als *conciërge* of *kastelein* van Amalia van Solms, maar hij

blijkt nu ook een uiterst kundig meubelmaker te zijn geweest. Het kabinet lijkt op geen enkel meubel dat tot op heden als Nederlands 17de-eeuws werk was beschouwd. De gehele buitenkant is versierd met grote, gedurfde patronen, in een effectief contrast van schildpad op een rode ondergrond met wit ivoor. De marqueterie is vervaardigd op de manier van de iets later ontwikkelde Boullemarqueterie in schildpad en metaal, genoemd naar de beroemde Parijse meubelmaker André-Charles Boulle (1642-1732). De twee materialen, in dit geval schildpad en ivoor, worden op elkaar geplakt en vervolgens wordt het patroon uitgezaagd. Bij het scheiden van de twee lagen

De koepel van de Oranjezaal, met in het midden het portret van Amalia van Solms als weduwe
 Onbekende schilder,
 ca. 1647-1650
 PALEIS HUIS TEN BOSCH,
 DEN HAAG

komt het materiaal vrij voor twee toepassingen van het uitgezaagde patroon: licht op een donkere achtergrond, de zogenoemde *première partie*, en donker op licht, de *contre-partie*. De voorzijde en zijkanten van het kabinet zijn geheel in *première partie* versierd, terwijl op de bovenzijde het patroon van de zijden in *contre-partie* wordt herhaald. Opent men het kabinet, dan is aan de binnenzijde van de deuren de *contre-partie* van de versiering van het front te zien. De forse patronen die aan de buitenzijde zijn toegepast, herinneren aan damast of aan geperst en gekleurd leer. Misschien zijn ze daadwerkelijk als verwijzing daarvoor bedoeld: kostbare kabinetten werden in de 17de eeuw vaak beschermd door stoffen 'kleden' of door een speciale hoes van stof of leer, en de versiering van het kabinet kan als een *trompe l'oeil* van zo'n hoes zijn bedacht.

Door de bijzondere stijl van de marqueterie, gekarakteriseerd door opzwellende voluten met gestileerde mensen- en dierenkoppen en omkrullende, spits toelappende bladeren en bloemen, sluit het kabinet aan bij een groep Parijse meubelen uit de jaren '40 en '50 van de 17de eeuw. Zo komen nauw verwante ranken, uitgevoerd in ebbenhout en padoek, voor in het interieur van een groot ebbenhouten kabinet uit omstreeks 1645-1650 in het Rijksmuseum, dat wordt toegeschreven aan de uit Nederland afkomstige, in Parijs werkzame meubelmaker Pierre Gole.⁴ Het kan bijna niet anders of De Rots heeft een leertijd in Parijs doorlopen.

Het onderzoek naar hem is nog maar net op gang gekomen. In 1649 wordt hij voor het eerst in de Haagse archieven aangetroffen, op een leeftijd van 33 jaar. Hij spelde zijn voornaam als 'Wilhelm', wat er misschien op duidt dat hij van oorsprong een Duitser was. Zijn buitenlandse achtergrond heeft hem ongetwijfeld bij Amalia van Solms aanbevolen. Samen met haar echtgenoot had zij er steeds naar gestreefd het Haagse hof een internationale allure te geven. Het Franse voorbeeld stond voorop: de Franse architect Simon de la Vallée was betrokken bij een aantal bouwprojecten van de prins, hele ameublementen werden uit Parijs geïmporteerd, en voor de indeling van de vertrekken van het stadhoudelijk paar werd het Franse appartementensysteem gevolgd. Ook na de dood van Frederik Hendrik hield Amalia vast aan de buitenlandse oriëntatie van de hofstijl.

De Rots heeft meer gedaan dan de in Parijs gangbare stijl in Den Haag introduceren. De manier waarop hij de gecompliceerde symboliek op natuurlijke wijze in de compositie van de deuren heeft verwerkt, dwingt grote bewondering af en toont hem als een oorspronkelijk meester. Het iconografische programma heeft hij ongetwijfeld niet zelf bedacht, en het is ook denkbaar dat een kunstenaar als Pieter Post betrokken is geweest bij het ontwerp van dit belangrijke hofmeubel; toch mag de gedurfde interpretatie van de stijl van de allernieuwste Parijse *ébénisterie* ongetwijfeld op het conto van de meubelmaker worden geschreven. Het kabinet werpt een onverwacht licht op de Haagse meubelmakerij uit het midden van de 17de eeuw, waarover tot op heden vrijwel niets

bekend was. Ongetwijfeld zullen na zorgvuldige bestudering ook andere meubelen die nu nog als Parijs' werk worden beschouwd, aan Den Haag – misschien wel specifiek aan De Rots – kunnen worden toegeschreven.

In Amalia's inventaris staat vermeld dat het kabinet op een voet rustte. Het huidige onderstel, van palissander- en ebbenhout met inlegwerk van ivoor, vormt een fraai geheel met het kabinet en is in een overtuigende 17de-eeuwse stijl vormgegeven. Al lijken bepaalde materiaal-technische aspecten erop te wijzen dat het van later datum is, toch kan niet worden uitgesloten dat het de oorspronkelijke voet is. De stijl van het inlegwerk wijkt af van de marqueterie op het kabinet, maar dit kan onder andere samenhangen met de gebruikte materialen. Het is zelfs denkbaar dat de voet enkele jaren na het kabinet is gemaakt, misschien wel door een ander dan De Rots. Als zodanig zou het een tweede uitgangspunt kunnen vormen voor het toeschrijven van meubelen aan het 17de-eeuwse Den Haag.

Het monogram van Amalia van Solms is op het kabinet geplaatst achter een balustrade, als symbool van vorstelijke rang. Was dit kabinet geheel in vergetelheid geraakt, een 'meubel' uit haar bezit dat altijd beroemd is gebleven is de grote balustrade van Japans lakwerk die haar in 1641 door de VOC is geschonken. Zij had deze balustrade toegepast in haar slaapvertrek op Huis ten Bosch. De balustrade is door vele bezoekers aan Huis ten Bosch speciaal vermeld, kort na 1795 verkocht en toen spoorloos verdwenen. Opmerkelijk genoeg lijken ook daar recent enkele onderdelen van te zijn geïdentificeerd. Een aantal van dit pronkstuk afkomstige balusters lijkt omstreeks 1829 in Londen te zijn toegepast op een piano en een secretaire die zijn vervaardigd voor de markiezin van Hertford voor Temple Newsam House bij Leeds. De piano heeft het huis nooit verlaten, maar de secretaire is in 1922 geveild en pas in 2005 teruggekocht voor Temple Newsam dat tegenwoordig als museum voor het publiek geopend is. Voor die aankoop werd belangrijke steun ontvangen van het National Art Collections Fund, de Engelse tegenhanger van de Vereniging Rembrandt.⁵ ♦

Reinier Baarsen

Conservator Kunstnijverheid Rijksmuseum, Amsterdam

Bestemmingsfondsen van de Vereniging Rembrandt

Beatrijs de Rooij Fonds

Het Beatrijs de Rooij Fonds is in 1998 gevormd door jaarlijkse periodieke giften in de vorm van een lijfrente van € 36.302,- gedurende 10 jaar. Doelstelling van het fonds is het verlenen van geldelijke steun bij de verwerving door Nederlandse musea van 17de-, 18de- en 19de-eeuwse bloemstillevens, objecten van het Huis van Oranje en historisch schilderij van vóór 1900 en al hetgeen daarmee naar het oordeel van de Vereniging Rembrandt verband houdt of daaraan bevorderlijk kan zijn. Uit het Beatrijs de Rooij Fonds werd € 40.000,- beschikbaar gesteld voor de aankoop van het kabinet van Amalia van Solms voor het Rijksmuseum.

Noten

1. W. Rogasch, *Victoria & Albert, Vicky & The Kaiser*, cat. tent. Berlijn (Deutsches Historisches Museum) 1997, afb. p. 139, cat. nr. IV/23; M. Schacht en J. Meiner (red.), *Onder den Oranje boom, Niederländische Kunst und Kultur im 17. und 18. Jahrhundert an deutschen Fürstenthöfen*, cat. tent. Krefeld (Kaiser-Wilhelm-Museum), Oranienburg (Schloss Oranienburg) en Apeldoorn (Paleis Het Loo) 1999-2000, nr. 5/25. Drs. A.M.L.E. Erkelens, die de doos in deze laatste catalogus heeft beschreven, heeft als eerste het monogram geïdentificeerd en mij verdere aanwijzingen gegeven voor het schrijven van deze bijdrage.
2. S.W.A. Drossaers en Th.H. Lunsingh Scheurleer, *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes en daarmee gelijk te stellen stukken 1567-1795*, dl. I, Den Haag 1974, p. 272, nr. 939.
3. Het gedicht komt voor in de uitgave van de verzamelde werken van de dichter die na diens dood het licht heeft gezien: J. Zoet, *d'Uitsteekste digtkunstige werken*, Amsterdam 1675, pp. 132-133. De oorspronkelijke verschijningsdatum is niet bekend. J.R. ter Molen wijst in stelling 4, behorende bij zijn proefschrift *Van Vianen, Een Utrechtse familie van zilversmeden met een internationale faam*, Rijksuniversiteit Leiden, 1984, op het bestaan van dit gedicht.
4. R. Baarsen, *17de-eeuwse kabinetten*, Rijksmuseum, Amsterdam 2000, pp. 48-53, afb. 55-59 (speciaal 59); Th.H. Lunsingh Scheurleer, *Pierre Gole, ébéniste de Louis XIV*, Dijon 2005, hoofdstuk 2, afb. 26-29; zie ook *Un temps d'exubérance, Les arts décoratifs sous Louis XIII et Anne d'Autriche*, cat. tent. Parijs (Galeries nationales du Grand Palais) 2002, nrs. 139-141.
5. A. Wells-Cole, 'Princely and aristocratic furniture for Temple Newsam; two recent acquisitions', *The Furniture History Society Newsletter*, 160 (november 2005), pp. 3-5, afb. 2.